

สรุป และข้อเสนอแนะ

การศึกษาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ที่จะพิสูจน์สมมติฐานที่ว่า การที่ประชาชนจะมีส่วนร่วมในการพัฒนานั้น ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่เกี่ยวกับ สถานแวดล้อมชุมชน และเงื่อนไขที่เกี่ยวกับ ลักษณะโครงการ

จากการศึกษาพบว่า คนจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ ใดหรือไม่ ขึ้นอยู่กับ เงื่อนไข การมีส่วนร่วมที่เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมของชุมชน และเงื่อนไข การมีส่วนร่วมที่เกี่ยวกับลักษณะโครงการ

การศึกษานี้ได้เปรียบเทียบสภาพเงื่อนไขที่ทำให้การพัฒนาประเทศประสบผลสำเร็จต่างกันได้เลือกบ้านหนองสูง ตำบลกุกกว้าง และบ้านฝาง ตำบลโนนทอง โดยทั้ง 2 หมู่บ้านอยู่ในเขตอำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น โดยกำหนดเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ทำให้การพัฒนาทั้ง 2 หมู่บ้านแตกต่างกันคือ

1. เงื่อนไขของการมีส่วนร่วม

1.1 เงื่อนไขที่เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมของชุมชน

โครงการต่าง ๆ จะประสบผลสำเร็จหรือไม่ จำเป็นจะต้องดูภาวะเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมของโครงการ ซึ่งก็คือ สภาพของชุมชนที่มีโครงการนั้น ๆ อยู่ โดยดูได้จาก

- ข้อจำกัดทางกายภาพ
- ข้อจำกัดทางด้านเศรษฐกิจ
- ข้อจำกัดทางด้านการเมืองการปกครอง
- ข้อจำกัดทางด้านสังคม
- ข้อจำกัดทางด้านวัฒนธรรม
- ข้อจำกัดทางด้านประวัติศาสตร์

1.1.1 ข้อจำกัดทางค่านกายภาพ

สภาพทางค่านกายภาพจะมีผลต่อการพัฒนาในทั้ง 2 หมู่บ้าน กล่าวคือ

ที่บ้านหนองกุง สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่คอนดิน เป็นดินปนทราย ไม่เหมาะแก่การเพาะปลูก แหล่งน้ำที่จะใช้ในการเพาะปลูกได้ตลอดปีก็ห่างจากหมู่บ้านถึง 2 และ 3 กม. สภาพของป่าก็ถูกทำลาย คงมีแต่ต้นไม้เล็ก ๆ ชาวบ้านไม่สามารถจะใช้ประโยชน์จากป่าได้โดยตรง

ที่บ้านฝาง พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ลุ่ม ในช่วงที่ฝนตกหนักน้ำจะท่วม การท่วมของตระกอนทำให้ดินเป็นดินอุคมสมบูรณ์ มีลำห้วย 2 สายไหลผ่าน มีฝายน้ำคั้น ทำให้การเพาะปลูกได้ผล ใกล้เคียง ๆ หมู่บ้านยังมีป่าชาวบ้านสามารถเก็บของป่ามาเป็นอาหาร และขายได้

ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติมีส่วนทำให้การพัฒนาใน 2 หมู่บ้าน แตกต่างกัน เช่น โครงการทางค่านการเกษตรที่บ้านฝางจะประสบผลสำเร็จ คินดี มีแหล่งน้ำ อยู่ใกล้ ๆ หมู่บ้าน (ประมาณ 300-400 ม.)

1.1.2 ข้อจำกัดทางค่านเศรษฐกิจ

บ้านหนองกุง

- ปัญหาไร่ที่ทำกินร้อยละ 72.80 ของครอบครัวทั้งหมดไม่มีที่ทำกิน ชาวบ้านต้องคั้นรันทหาเช่ากินค่า โดยการเผ่าด้านขายและรับจ้างรายได้จากการประกอบอาชีพก็พออยู่ได้ไปวัน ๆ เผ่าด้านขายรายได้เฉลี่ยวันละ 50 บาท ส่วนรับจ้างประมาณ 25-30 บาท เพราะชาวบ้านส่วนมากจะเป็นแรงงานไร้ฝีมือ จากรายได้น้อย และชาวบ้านต้องซื้อของกินของใช้จากตลาดจึงทำให้ไม่มีเงินเก็บการคั้นรันทแก้ปัญหาเรื่องปากเรื่องท้องประจำวัน ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถเข้าร่วมปฏิบัติงานตามโครงการต่าง ๆ และการไม่มีที่ทำกินก็เป็นข้อจำกัดในการเข้าร่วมโครงการทางค่านการเกษตร

- ปัญหาการเป็นหนี้สินของชาวบ้าน ชาวบ้านส่วนมากจะเป็นหนี้สิน เพราะในบางครั้งหาไม่มาเผ่าด้านไม่ได้ ไม่มีงานทำ ในบางครั้งชาวบ้านก็ต้องยืมเงินมาใช้จ่ายตามความจำเป็น เช่นรักษาพยาบาลยามเจ็บป่วย แต่งานลูก หรือทำบุญ

คามประเพณี เป็นต้น การยืมเงินนายทุนคึกคอกร้อยละ 6-20 บาท ชาวบ้านส่วนมากไม่สามารถยืมเงินจาก ชกส. เพราะไม่มีหลักฐานค้ำประกัน ดังนั้นนอกจากชาวบ้านจะคืนรันทากินสืมือแล้ว ชาวบ้านยังต้องคืนรันทาเงินมาใช้หนี้ด้วย จึงไม่ค่อยมีเวลาที่จะมาทำกิจกรรมเพื่อส่วนร่วม นอกจากนี้ชาวบ้านยังไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมที่ได้ผลประโยชน์ตอบแทนซ้ำ เพราะปัญหาทางด้านการธุรกิจ

- ปัญหาการออกไปทำงานนอกชุมชน ร้อยละ 50 ของคนในหมู่บ้านยังต้องออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน เพราะเป็นทางเดียวที่ชาวบ้านจะได้เงินที่ละมาก ๆ เพราะมีงานทำเป็นระยะเวลานาน ค่าจ้างแรงงานแพงกว่ารับจ้างบ้างข้างเคียง และชาวบ้านสามารถเบิกเงินล่วงหน้าเพื่อมาใช้หนี้ หรือคึกคอกได้ เมื่อคนออกไปทำงานนอกหมู่บ้านมาก โครงการต่าง ๆ ก็ต้องหยุดชงักเพราะมีคนเข้าร่วมน้อย โดยเฉพาะบุคคลในตำแหน่งสำคัญ ๆ ไม่อยู่ โครงการต่าง ๆ ก็ไม่สามารถดำเนินการได้

บ้านแดง

คนส่วนมากจะมีที่ทำกิน (ร้อยละ 88.64 ของครอบครัวทั้งหมด) จึงสามารถเข้าร่วมโครงการทางด้านการเกษตรแบบผสมผสานได้ นอกจากนี้ในช่วงที่มีข้าวกินอยู่ ชาวบ้านก็สามารถเข้าร่วมโครงการต่าง ๆ เพื่อเป็นอาชีพเสริม

การที่คนอพยพไปทำงานนอกชุมชนเพียงร้อยละ 9.09 ของคนในหมู่บ้านทั้งหมด คนส่วนใหญ่ที่อยู่จึงสามารถเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาหมู่บ้านได้

1.1.3 ข้อจำกัดทางการจัดการเมืองการปกครอง

บ้านหนองกุง

1. บ้านหนองกุงมีปัญหาเรื่องความขัดแย้งอย่างเด่นชัดของผู้นำ ซึ่งมีผลทำให้ชุมชนถูกแบ่งเป็น 2 ฝ่าย ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ (ปี 2524-2530) จะมีลักษณะเป็นผู้อุปถัมภ์ในชุมชนจึงมีพวกมากกว่า ส่วนผู้นำที่เป็นทางการก็มีพวกญาติให้การสนับสนุน เมื่อเข้าไปรวมกลุ่มกันก็มักจะนำความขัดแย้งเข้าไปด้วย เช่น คอยกล่าวโจมตีฝ่ายตรงกันข้าม ไม่ให้ความร่วมมือ ไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ ทำให้โครงการต่าง ๆ ไม่สามารถจะเคลื่อนไปได้

2. ชาคกลุ่มผู้นำที่ทำงาน ผู้นำบางคนไม่ทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี เช่น เอาเปรียบคนอื่น คอรัปชั่น เป็นต้น นอกจากนี้ผู้นำยังเพิกเฉยต่อกิจกรรมการพัฒนา ไม่กระจายข่าวสารหรือถ่ายทอดความรู้ให้คนอื่น

บ้านแดง

ความขัดแย้งของผู้นำไม่เด่นชัด ในช่วงที่นายควล ทองคง เป็นผู้ใหญ่บ้าน แม้จะมีคนคอยโจมตี แต่จากการเป็นตัวอย่างที่ดีในการปฏิบัติงาน และเสียสละเพื่อส่วนรวม ทำให้สามารถเอาชนะจิตใจของชาวบ้าน สำหรับผู้นำที่ไม่เป็นทางการคนอื่น ๆ อาจจะมีปัญหาบ้านคอรัปชั่น ขอบเป็นฝ่ายค้าน แต่อย่างไรก็ตามกลุ่มผู้นำก็สามารถจะชักชวน ให้คำปรึกษาแนะนำแก่กันและกันได้ เพราะผู้นำมีการรวมตัวกันได้ดีพอสมควร เห็นได้จากมีการประชุมกันก่อนที่จะประชุมลูกบ้าน ผู้นำยังมีความสามารถในการชักจูงคนในหมู่บ้านให้เข้าร่วมกิจกรรม

1.1.4 ข้อจำกัดทางค่านิยม

บ้านหนองสูง

ความไม่ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชุมชน คนในหมู่บ้าน อพยพมาจากที่ต่าง ๆ กัน ไม่มีแกนที่จะสร้างความศรัทธา อบรม ชักจูง ให้ชาวบ้านมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความสัมพันธ์แบบเครือญาติและความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน นำไปสู่การถือพวกถือพร้องภายในชุมชน การรวมตัวเพื่อสร้างผลประโยชน์ให้กับส่วนรวม จึงเป็นไปได้น้อยเพราะต่างคนต่างอยู่

การตั้งถิ่นฐานของคนบางกลุ่มก็ไม่ค่อยถาวรนัก เมื่อเห็นที่อื่นอุดมสมบูรณ์มากกว่าก็อพยพไป ความผูกพันกับหมู่บ้านจึงมีไม่มากนัก

บ้านแดง

คนในชุมชนมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมากกว่า เพราะส่วนมากย้ายมาจากบ้านโนนทอง คนที่อพยพมาที่หลังก็มาแต่งงานกับคนที่มาอยู่ก่อน ทำให้ความผูกพันทางเครือญาติมีมากขึ้น การเข้าร่วมโครงการโดยมีญาติ หรือคนไว้วางใจกันชักจูง

จึงเป็นไปได้ง่าย ผู้อาวุโสยังมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้าน สามารถชักจูงคนให้เข้าร่วมงานพัฒนา

1.1.5 ข้อจำกัดทางวัฒนธรรม

บ้านหนองกุง

1. การที่ชาวบ้านดำเนินชีวิตโดยการเผ่าถ่านชายและรับจ้าง ทำให้คนภายนอกชุมชนมองชาวบ้านหนองกุงว่าต่ำต้อย และชาวบ้านหนองกุงเองไม่มีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จึงเป็นอุปสรรคที่สำคัญในการพัฒนา เช่น ชาวบ้านไม่กล้าแสดงออกทางความคิดเห็น ชาวบ้านไม่มีความเชื่อมั่นในตนเอง (สัมภาษณ์ คุณเจริญทร์ บุญมีชัยะ 28 กุมภาพันธ์ 2531)

2. ประเพณีที่มีอยู่ไม่ได้ทำให้ชาวบ้านเกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กล่าวคือ การทำบุญประเพณีต่าง ๆ ชาวบ้านจะไปร่วมทำบุญกับญาติพี่น้องที่หมู่บ้านเก่าของตน โอกาสที่จะใช้ประเพณีสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชุมชนจึงเป็นไปได้น้อย

บ้านฝาง

มีพระเป็นผู้นำในการทำบุญตามประเพณี หรือประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ชาวบ้านจะร่วมกันทำบุญตามประเพณี จึงมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมากกว่าบ้านหนองกุง ซึ่งเจ้าหน้าที่องค์กรฯ และชาวบ้านอาจจะใช้ประเพณีเหล่านี้เสริมงานพัฒนาได้ เช่น การทอดผ้าป่าข้าว การทำบุญคุ้มข้าวใหญ่ การเอาแรง (ลงแขก) เป็นต้น

1.1.6 ข้อจำกัดทางค่านิยม

จากความล้มเหลวของการพัฒนาที่บ้านหนองกุงที่ผ่านมา ทำให้คนไม่อยากจะเข้าร่วมโครงการอีก ชาวบ้านได้รับรู้เกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ เช่น ปัญหาทางค่านิยม เมื่อหาเงินมาใช้หนี้ไม่ได้ ทางองค์กรฯ ก็ต้องให้เป็นเงินช่วยเหลือ (grant) ในที่สุด

แต่ที่บ้านต่างประชาชนกลุ่มเป้าหมาย ได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาทุกขั้นตอน จึงนับได้ว่าประชาชนเป็นผู้ทำการพัฒนาและรับผลประโยชน์ที่เกิดจากการพัฒนา การมีส่วนร่วมดังกล่าวได้สร้างภาวะการพึ่งตนเองให้กับชุมชน ซึ่งแสดงออกมาในรูปของความสามารถในการจัดการ ควบคุม และเลือกใช้ทรัพยากรที่จะใช้ในการพัฒนา ทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน เพื่อส่งเสริมการปรับปรุงคุณภาพชีวิตด้วยตนเอง

1.2 เงื่อนไขการมีส่วนร่วมที่เกี่ยวกับลักษณะโครงการ

1.2.1 ความซับซ้อนของโครงการ

โครงการที่บ้านหนองกุง เป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้าน คือ จากผู้รับจ้างและเฝ้าถ่านขายมาทำอาชีพทางค่านเกษตร อุตสาหกรรมในครัวเรือนจากผู้ผลิตที่ไม่พอที่จะบริโภคมาเป็นผู้ผลิตเพื่อขาย ในกรณีเช่นนี้เจ้าหน้าที่จะต้องเตรียมชุมชนให้พร้อม และให้ความใกล้ชิดกับหมู่บ้าน แต่ในกรณีของบ้านหนองกุงในปีที่ 2 เจ้าหน้าที่ คือ คุณวัลย์ลาต ต้องรับผิดชอบถึง 2 หมู่บ้าน คือ บ้านคอนหินและหนองกุง ปัญหาความซับซ้อนของโครงการที่เกิดขึ้น คือ

- ชาวบ้านขาดความรู้ความเข้าใจในเทคนิคการผลิต การวางแผน การผลิต การจัดการ และกลไกของตลาด เนื่องจากไม่ใช่อาชีพที่ชาวบ้านถนัด ชาวบ้านไม่คุ้นเคยกับการวางแผนด้านเศรษฐกิจระยะยาว ไม่มีความรู้และมีปัญหาทางด้านการจัดหาปัจจัย ไม่รับผิดชอบในหน้าที่ การเอาเปรียบกันของสมาชิก การผลิตสินค้า ไม่เป็นที่ต้องการของตลาด ตลอดจนไม่สามารถแข่งขันในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมได้

- ขาดความรู้ ความเข้าใจในโครงการ การปฏิบัติงานและปรัชญาของการพัฒนา เห็นได้จาก การเอาเปรียบกัน การไม่เสียสละเพื่อส่วนรวม ความไม่พร้อมที่จะเข้าร่วมปฏิบัติงานตามโครงการต่าง ๆ เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น มีผลทำให้ชาวบ้านไม่อยากเข้าร่วมโครงการ

จากเหตุผลดังกล่าว ทำให้เห็นแนวทางของการพัฒนา คือ ก่อนที่จะนำโครงการต่าง ๆ เข้าไป ต้องเตรียมชุมชนให้พร้อม (โดยเฉพาะโครงการที่ให้ผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ) โดยการพัฒนาทางค่านจิตใจของคนในชุมชน การจัดซื้อ

ที่คิดเพื่อการเกษตร จากการที่พบว่าชาวบ้านไม่มีที่ดินก็พบว่าไม่ใช่ทางออกของการแก้ปัญหา

โครงการที่บ้านต่าง โครงการที่บ้านต่างส่วนมากจะเป็นการพึ่งตนเอง การผลิตไม่ไค้ผลิตเพื่อขาย แต่ชาวบ้านมีความชัดเจนในด้านความคิดการผลิต ผลิตเพื่อกินเพื่อใช้ที่เหลือก็ขาย จากสภาพที่เป็นชุมชนเกษตรกรรมโครงการต่าง ๆ ที่เข้าไปเสริมส่วนมากก็มีความสัมพันธ์กับการเกษตร การเสริมความรู้ที่มีอยู่แล้วทำให้การปฏิบัติงานไค้ผลิตมากขึ้น

กำหนดโครงการต่าง ๆ ที่ได้สอดคล้องกับสภาพชุมชนย่อมก่อให้เกิดการปฏิบัติงานไค้ได้อย่างเป็นจริง ถ้าโครงการต่าง ๆ ไม่สอดคล้องกับวิถีการผลิตของชาวบ้าน และเน้นการเปลี่ยนแปลงมากเกินไปย่อมเกิดความสับสนในการปฏิบัติงาน

1.2.2 ความรวดเร็วของผลประโยชน์

โครงการที่บ้านหนองกุง เนื่องจากปัญหาทางเศรษฐกิจ เช่น การเป็นหนี้สิน ปัญหาเรื่องปากเรื่องท้อง โครงการที่ให้ผลประโยชน์ตอบแทนช้า หรือต้องรอเวลาชาวบ้านไม่สามารถเข้าร่วมได้ เพราะปัญหาทางด้านเศรษฐกิจจะต้องมีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น โครงการที่ต้องเรียนรู้ ปรึษาปรุง ผิดฝน เป็นเวลานานชาวบ้านไม่มีเวลาเข้าร่วม

เนื่องจากชาวบ้านมีความถนัดทางด้านเผ่าถ่านขายและรับจ้าง เมื่อเข้าร่วมโครงการต่าง ๆ แล้ว ชาวบ้านก็ต้องเปลี่ยนวิถีการผลิต และเมื่อมาเทียบอาชีพที่ตนถนัดแล้ว โครงการต่าง ๆ ให้ผลตอบแทนช้ากว่า ชาวบ้านก็กลับมามีอาชีพเดิม จากคำกล่าวที่ว่า "เมื่อห้อยหัว ชาวบ้านคงจะไม่มีเวลามาคิดถึงว่าการพัฒนาคืออะไรและทำอย่างไร" คงจะมีส่วนเป็นจริง

โครงการที่บ้านต่าง ในช่วงที่มีข้าวบริโภคอยู่ ชาวบ้านจะสามารถทำโครงการต่าง ๆ เป็นอาชีพเสริมได้ แม้ว่าโครงการต่าง ๆ จะให้ผลตอบแทนช้า แต่สามารถให้ผลตอบแทนที่คุ้มค่าในระยะยาว ชาวบ้านก็จะเข้าร่วมได้ เพราะทำให้มีรายได้ประหยัศรายจ่าย ไม่ต้องเสี่ยงกับการไปทำงานนอกชุมชน ทำงานอยู่บ้านได้ ดูแลบ้านและมีความอบอุ่นในครอบครัว

1.2.3 ความเชื่อมโยงของโครงการ

บ้านหนองกุง ที่บ้านหนองกุงมีโครงการมากเกินไป โครงการต่าง ๆ กำหนดขึ้นมาไม่มีความเชื่อมโยงกัน เช่น โครงการตีเหล็ก กลุ่มที่ดิน ท่อผ้า ธนาคาร ซึ่งการดำเนินงาน และวิธีการทำงานเป็นไปคนละแบบไม่มีความสัมพันธ์กัน สมาชิกของโครงการเหล่านี้ก็มักจะเป็นคนหน้าเดิม แต่ละคนจึงต้องทำงานในหลาย ๆ โครงการ ซึ่งวิธีการทำที่แตกต่างกัน จึงทำให้ไม่สามารถปฏิบัติงานตามโครงการได้

การเปลี่ยนเจ้าหน้าที่บ้านหนองกุงบ่อย ๆ บางครั้งก็ขาดเจ้าหน้าที่ประจำ ในบางช่วงเจ้าหน้าที่ต้องรับผิดชอบหมู่บ้านอื่นด้วย โครงการต่าง ๆ จึงหยุดชะงักเป็นช่วง ๆ ความใกล้ชิดของเจ้าหน้าที่ในหมู่บ้านจึงมีน้อย ทำให้การวางแผนงานต่างไม่ต่อเนื่องเชื่อมโยงกัน

บ้านฝาง โครงการต่าง ๆ ไม่มากเกินไป ทำให้ชาวบ้านมีเวลาปฏิบัติงานได้อย่างเป็นจริง ทำให้โครงการต่าง ๆ ไม่มากเกินไป ทำให้มีเวลาปฏิบัติงานได้อย่างเป็นจริง ทำให้โครงการต่าง ๆ มีความก้าวหน้า กำหนดให้ธนาคารข้าวเป็นศูนย์กลาง หรือแหล่งระดมทุนในชุมชน ไม่มีเงินทุนในการดำเนินโครงการต่าง ๆ สามารถยืมจากธนาคารข้าวเมื่อได้ผลผลิตแล้วก็ส่งคืน ธนาคารข้าวจึงมีส่วนในการแก้ปัญหาของชุมชน

การประสบผลสำเร็จของบางคนทางด้านการเกษตรแบบผสมผสานเป็นสิ่งจูงใจให้คนอื่น ๆ ในชุมชนปฏิบัติตาม เช่น กลุ่มบ่ออากาศเพื่อการเกษตร ปี 2525 มี ๘ บ่อ แต่ในปี 2531 มี 18 บ่อ เป็นต้น

แม้ว่าจะมีการสับเปลี่ยนเจ้าหน้าที่ในการปฏิบัติงาน แต่คนที่เข้าทำงานในบ้านฝางคนที่ 3 และ 4 คือ ผู้บริหารโครงการ และผู้ประสานงาน จึงทำให้มีความเข้าใจชุมชนมากกว่า เจ้าหน้าที่บ้านหนองกุง

1.2.4 ความต้องการทางค้ำทรพยากร

บ้านหนองกุง แม้ว่าการกำหนดปัญหาและโครงการต่าง ๆ เป็นหน้าที่ของคนในชุมชน และทางองค์กรฯ จะให้การสนับสนุนทางค้ำต่าง ๆ แต่การไม่มี

ทรัพยากรก็เป็นปัญหาสำคัญ เช่น บ้านหนองกุงไม่สามารถทำโครงการเลี้ยงปลาในนาข้าว โครงการเกษตรแบบผสมผสานได้ เพราะนอกจากจะไม่มีที่ดิน ไม่มีความรู้เกี่ยวกับวิธีการผลิตแล้ว ชาวบ้านไม่สามารถเข้าร่วมโครงการต่าง ๆ ได้เพราะหาเช่ากินค่า

แม้ว่าทางองค์กรฯ จะให้ยืมเงินซื้อที่ดินเพื่อการเกษตร ชาวบ้านต้องใช้คืนธนาคาร ทั้งเงินต้นและดอกเบี้ย ทำให้โครงการต่าง ๆ ล้มเหลว เพราะเงินที่ได้จากการทำเกษตรก็พอนำมาใช้จ่ายในชีวิตประจำวันเท่านั้นเอง

โครงการที่บ้านฝาง คนส่วนมากในบ้านฝางมีที่ดินและทุนเคยอยู่กับการเกษตรแล้ว จึงสามารถทำและจัดทำโครงการทางด้านการเกษตรได้อย่างเป็นผลดี

จากการเปรียบเทียบทั้ง 2 หมู่บ้านจึงพบว่า การที่ชาวบ้านยากจนและไม่มีทรัพยากร โดยเฉพาะที่ดินก็เป็นการค่อยโอกาสที่จะเข้าร่วมในโครงการต่าง ๆ โดยเฉพาะโครงการทางด้านการเกษตร

1.2.5 ความยืดหยุ่นของโครงการ

แม้โครงการต่าง ๆ มีความยืดหยุ่นตามสภาพชุมชน แต่บ้านฝางสามารถปรับโครงการ หรือเลือกโครงการต่าง ๆ ได้เหมาะสมกับสภาพชุมชนมากกว่าความสำเร็จของการพัฒนาจึงมีมาก ส่วนบ้านหนองกุง นอกจากไม่สามารถเลือกโครงการได้เหมาะสมกับ สภาพชุมชนแล้ว การปฏิบัติงานในโครงการต่าง ๆ มักจะเดินเข้าข้อผิดพลาด เช่น กรณีในการกักขังข้าว

การที่ชุมชนสามารถเลือกโครงการได้เหมาะสมกับสภาพชุมชน นำข้อผิดพลาดจากการที่ทำงานในอดีตมาเป็นบทเรียนในการปรับปรุง การดำเนินงาน หรือกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ย่อมมีผลทำให้โครงการต่าง ๆ ประสบผลสำเร็จได้ การที่ตนเองในชุมชนก็จะเกิดขึ้น แต่ถ้าเป็นการพัฒนาที่พึ่งพิงอยู่ภายนอก คนในชุมชนไม่สามารถพึ่งตนเอง หน่วยงานที่เข้าไปเหมือนกับผู้อุปถัมภ์รายใหม่ในชุมชนนั่นเอง

1.2.6 ลักษณะการบริหารโครงการ

บ้านหนองกุง

ปัญหาที่เกี่ยวกับการปฏิบัติงานขององค์การฯ ในชุมชน

- ปัญหาทางด้านการเตรียมชุมชน การเข้าไปสนับสนุนโครงการต่าง ๆ จำเป็นจะต้องเตรียมชุมชนก่อน เช่น ให้เข้าใจปรัชญาของการพัฒนา ให้เสียสละเพื่อสร้างสรรค์ชุมชน ให้คำนึงถึงผลประโยชน์ต่าง ๆ ร่วมกันเป็นต้น ความเจริญทางค้ำจิตใจเป็นสิ่งสมควรเตรียมก่อนที่จะส่งเสริมความเจริญทางค้ำวัตถุ เพราะถ้าคนมองเห็นทางวัตถุ เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ก็จะพยายามกอบโกยผลประโยชน์เข้าตนเองและพรรคพวก

- ชุมชนบ้านหนองกุงมีปัญหาการดำเนินการในหมู่บ้านไม่ควรจะทำในขั้นตอนเดียวกับชุมชนอื่น โครงการในหมู่บ้านอื่นอาจจะเริ่มได้ แต่ในหมู่บ้านอาจจะยังต้องศึกษาสภาพชุมชน หรือเตรียมชุมชน หมู่บ้านอื่นเจ้าหน้าที่อาจจะปล่อยมือให้ดำเนินการกันเอง หมู่บ้านนี้อาจจะยังต้องให้เจ้าหน้าที่คอยช่วยเหลืออยู่ การดำเนินการในขั้นตอนเดียวกันกับชุมชนอื่น ย่อมผิดพลาดจากข้อเท็จจริงในชุมชน

ปัญหาที่เกี่ยวกับการบริหารงานของผู้นำ

- จำนวนผู้นำมีน้อย ที่มีอยู่ก็ขัดแย้งกัน จึงมีปัญหาทางด้านการทำงานร่วมกัน

- หลังจากที่ผ่านมาการอบรม หรือไปทำงานมาแล้ว การกระจายข่าวสารต่าง ๆ ไม่ดีพอ

ปัญหาที่เกี่ยวกับคนในชุมชนไม่มีความสนใจทางด้านการบริหารเท่าที่ควร จึงทำให้คนที่ไม่เหมาะสมกับตำแหน่งยังคงอยู่ทำงานไม่มีความก้าวหน้า

บ้านฝาง

ลักษณะการบริหารงานที่บ้านฝางเป็นปัจจัยที่เชื่ออำนาจต่อการพัฒนามากกว่าที่บ้านหนองกุง เช่น ความต่อเนื่องของเจ้าหน้าที่ฯ ในหมู่บ้าน การที่มีกลุ่มผู้นำที่มีความสามารถทั้งทางด้านการชักจูงประชาชน ให้เข้าร่วมทำงานและผู้นำที่ดีในด้านการ

ปฏิบัติงาน ประชาชนก็มีความสนใจทางด้านการบริหารมาก การกระจายข่าวสารต่าง ๆ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้การพัฒนาที่บ้านต่างประสบความสำเร็จมากกว่าที่บ้านหนองกุง

แต่อย่างไรก็ตาม การเข้ามามีส่วนร่วม หรือการเข้าเป็นสมาชิกโครงการต่าง ๆ บางครั้งก็เกิดจากความเกรงใจ เพราะคนในชุมชนรู้ถึงความหวังดีขององค์การพัฒนาเอกชน หรือเจ้าหน้าที่ที่เข้าไปในหมู่บ้าน ขณะเดียวกันประชาชนก็มองเห็นประโยชน์ที่จะได้รับ จึงสมัครเข้าเป็นสมาชิก จากสภาพการดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมไม่ควรจะมองในค่านิยมอย่างเช่น กูจำนวนคนที่เข้าร่วม กูจำนวนโครงการ หรือความเจริญทางค่านิยมที่เกิดขึ้นเท่านั้น แต่เราต้องมองทางค่านิยมคุณภาพ คือต้องมองว่า คนเข้าร่วมในขั้นตอนพัฒนาต่าง ๆ ใค้อย่างไร เพราะถ้าคนสามารถเข้าร่วมทุกขั้นตอนของการพัฒนาอย่างสมัครใจหรือค่านิยมคึกคักเริ่ม ความสามารถของบุคคลในการแก้ปัญหาโดยยึดหลักการพึ่งตนเองย่อมมีไค้มากขึ้น ซึ่งจะทำให้การพัฒนาในชุมชนสามารถเคลื่อนไหวไปไค้ไม่สิ้นสุด

2. ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

2.1 การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา วิเคราะห์ปัญหา และพิจารณาแนวทาง

แก๊ซ

บ้านหนองกุง

จากปัญหาความขัดแย้งของผู้นำ และการที่คนไม่คอยกล้าพูด กล้าแสดงความคิดเห็นจึงเป็นผลเสียต่อการวิเคราะห์ปัญหา และพิจารณาแนวทางแก๊ปัญหาด้วยกัน จากโครงการพัฒนาจึงพบว่า มีอยู่หลายโครงการที่ไม่สามารถปฏิบัติไค้อย่างจริง เพราะเมื่อวิเคราะห์ปัญหาและลำดับความสำคัญของปัญหา ตกอยู่ในอิทธิพลของคนบางคน เช่น โครงการช่างตีเหล็กมีชนาครชาว กลุ่มที่คิน ผู้อุปถัมภ์ ในชุมชนเป็นผู้เสนอโครงการ

บ้านต่าง

เนื่องจากมีผู้นำที่เข้มแข็ง คอยกระจายข่าวสาร ข้อมูล และกระตุ้นให้คนในชุมชนไค้มีโอกาสร่วมค้คิด ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา เมื่อจะเสนอโครงการทำ มีการประชุมผู้นำก่อน เพื่อผู้นำจะไค้รับแนวความคิดไปเผยแพร่ หรือพูดคุยกันในวงกว้างต่อไป

จากนั้นก็นำมาพูดคุยกันในที่ประชุมใหญ่ เพื่อวิเคราะห์ว่าโครงการนั้น หรือแนวทางนั้นเหมาะสมกับสภาพชุมชนหรือไม่ หรือหาแนวทางที่จะนำโครงการที่เหมาะสมมาใช้ในชุมชน หรือทำโครงการต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับสภาพชุมชน

การมีส่วนร่วมในขั้นนี้คนในชุมชนได้แลกเปลี่ยนแนวความคิดกัน วิพากษ์วิจารณ์ถึงปัญหาต่าง ๆ ร่วมกัน การวิเคราะห์ปัญหาร่วมกัน จะทำให้ได้แนวทางแก้ปัญหาที่ดี ที่เหมาะสมกับสภาพสังคมต่อไป

2.2 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกแนวทางในการแก้ปัญหา วางโครงการในการแก้ปัญหา

บ้านหนองกุง

เนื่องจากไม่ค่อยได้วิเคราะห์ปัญหาต่าง ๆ ร่วมกัน การเลือกโครงการต่าง ๆ เข้ามา อาจจะไม่ใช้ความต้องการของคนส่วนใหญ่ แม้จะเลือกโครงการเข้ามาแล้ว บางโครงการไม่สามารถปฏิบัติได้จริง เพื่อความคิดเห็นต่างกัน ถ้าหากเกิดข้อผิดพลาดจากการปฏิบัติงานก็จะกล่าวติเตียนกัน

การวางโครงการบางอย่างจึงสับสนลำซำ เช่น กลุ่มที่ดิน ต้องมีการปรับแนวความคิด เขียนโครงการ กำหนดคุณสมบัติผู้เข้าร่วมโครงการใหม่ถึง 2 ครั้ง

บ้านฝาง

การเลือกโครงการต่าง ๆ เข้ามาในชุมชนเป็นเรื่องของคนส่วนใหญ่ คนในชุมชนก็ได้วิเคราะห์ผลเสียของโครงการ และปรับให้เหมาะสมกับสภาพชุมชน ชาวบ้านฝางจึงเลือกโครงการได้เหมาะสม จำนวนโครงการไม่มากเกินไป ปฏิบัติได้อย่างเป็นจริง กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ก็ได้วางร่วมกัน และเมื่อเกิดปัญหาจากการปฏิบัติงาน ก็มักจะปรับกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ให้เหมาะสมเป็นผลดีต่อการปฏิบัติงานมากขึ้น

เมื่อคนส่วนใหญ่ได้วางโครงการ หรือเลือกโครงการร่วมกัน การรับผิดชอบร่วมกันในขั้นปฏิบัติจึงมีมาก การเลือกโครงการได้เหมาะสมกับชุมชน จะทำให้โครงการนั้นปฏิบัติได้จริง

2.3 การมีส่วนร่วมปฏิบัติตามโครงการที่วางไว้

บ้านหนองกุง

จากการเลือกโครงการไม่เหมาะสมกับสภาพชุมชน ทำให้ไม่สามารถปฏิบัติตามโครงการที่วางไว้ เช่น ในสภาพเศรษฐกิจยากจน แต่โครงการให้ผลประโยชน์ตอบแทนช้า ความซัดแย้งของผู้นำทำให้โครงการต้องหยุดชะงัก เป็นต้น

ประชาชนในหมู่บ้านเข้าร่วมโครงการต่าง ๆ เพราะความเกรงใจเมือง จากเป็นโครงการที่อยู่อุปถัมภ์เสนอ ชาวบ้านยังเกรงใจเจ้าหน้าที่องค์การ เพราะเข้ามาช่วยเหลือชุมชนด้วยความหวังดี อีกอย่างหนึ่งก็คือ เมื่อชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการแล้ว ชาวบ้านมองถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับ เช่น สามารถกู้ยืมเงิน จึงทำให้โครงการต่าง ๆ เกิดขึ้นในชุมชนมากมาย แต่เมื่อปฏิบัติจริง ๆ กลับพบปัญหามากมายเพราะชาวบ้านไม่สามารถเลือกโครงการได้สอดคล้องกับวิถีชีวิต ในที่สุดโครงการก็ต้องเลิกล้ม ชาวบ้านก็ยังเป็นหนี้องค์การฯ

บ้านฝาง

การเลือกโครงการได้เหมาะสมกับสภาพชุมชนเป็นส่วนใหญ่ จึงสามารถปฏิบัติได้ตามแผนงานที่วางไว้ การปฏิบัติงานตามโครงการต่าง ๆ ยังได้ทำให้ชาวบ้านมีทักษะมีความสามารถเพิ่มขึ้นความเข้าใจทางด้านเทคนิคต่าง ๆ และวิธีการผลิตย่อมมีมากขึ้น เมื่อเกิดทักษะจะทำให้การปฏิบัติงานได้ผลดียิ่งขึ้น

2.4 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

บ้านหนองกุง

ประชาชนได้ให้เหตุผลว่า การเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาที่มีองค์การฯ สนับสนุน ตามได้รับผลประโยชน์ทั้งทางด้านวัตถุและทางด้านสังคม ทางด้านวัตถุเช่น ชาวบ้านบางคนสามารถซื้อที่นาได้ ในหมู่บ้านมีธนาคารข้าว เป็นต้น ทางด้านสังคมเกิดจากองค์การให้ความรู้ให้ประสบการณ์

แต่อย่างไรก็ตาม การได้รับผลประโยชน์ตอบแทนต่อบุคคล ชาวบ้านคำนี้ถึงผลประโยชน์ตอบแทนเฉพาะหน้า เพราะปัญหาเศรษฐกิจบีบรัดตัว เช่น ชาวบ้านกู้ยืมเงินจากองค์การมาใช้หนี้รายทุนเงินกู้ เป็นต้น การกู้เงินจากองค์การมาแต่ชักรากการใช้หนี้คืนค่า เป็นเพราะว่าชาวบ้านยากจนมาก ผลผลิตที่ได้รับจากโครงการก็พอใช้จ่ายประจำวัน จึงไม่มีเงินมาใช้หนี้คืน

ผลประโยชน์ที่ชาวบ้านหนองกุงได้รับส่วนมาก จะเป็นผลประโยชน์ในระยะเริ่มโครงการคือได้กู้ยืมเงิน เพราะทุกโครงการที่คนต้องใช้เวลาในการปฏิบัติร่วมกัน จะล้มเหลว ชาวบ้านหยุดทำให้เหตุผลว่าไม่ทันอยู่ทันกัน

บ้านผาง

โครงการที่บ้านผางสามารถให้ผลประโยชน์ตอบแทนทั้งระยะสั้นและระยะยาว ผลประโยชน์ตอบแทนระยะสั้น เช่น กลุ่มธนาคารกู้ยืมเงินมาซื้อข้าวเพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลน ไม่มีน้ำใช้ในการเพาะปลูกกู้เงินมาเจาะน้ำบาดาล เป็นต้น โครงการส่วนมากยังให้ผลประโยชน์ระยะยาว เพราะชาวบ้านสามารถปฏิบัติได้จริง จนกระทั่งเมื่อนักพัฒนาไม่ได้อยู่ประจำหมู่บ้านแล้ว ชาวบ้านยังได้ใช้ความรู้ที่องค์การฯ ส่งเสริม หรือจัดประสบการณ์ให้ชาวบ้านได้พัฒนาตนเอง ชาวบ้านสามารถนำประสบการณ์มาใช้ประโยชน์ เช่น โครงการเลี้ยงปลาในนาข้าว โครงการปลูกพืชผักในหน้าแล้ง ทำให้คนเอาใจใส่ของตน นำปุ๋ยไปใส่ที่ชดกทำให้ดินอุดมสมบูรณ์มากขึ้น ในฤดูกาลเพาะปลูกข้าว ข้าวก็จะงาม

ผลประโยชน์ตอบแทนยังให้ผลประโยชน์แก่ประชาชน ทั้งในค่านวัตกรรมและสังคมตามที่กล่าวมา (ในบทที่ 5) แต่ในที่นี้ต้องการชี้ให้เห็นผลประโยชน์ทางค่านิยมอย่างชัดเจนคือ ชาวบ้านที่ยากจนส่วนใหญ่จะไม่ได้รับการยอมรับนับถือจนคนในสังคม แต่เมื่อเข้าร่วมโครงการแล้วผลการปฏิบัติงานที่ประสบผลสำเร็จ เช่น กลุ่มธนาคารเพื่อการเกษตร ชาวบ้านจะได้รับการยอมรับจากสังคมมากขึ้น

2.5 การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ

บ้านหนองกุง

คนในชุมชนไม่ค่อยได้มีการประเมินผลโครงการร่วมกัน เนื่องจากไม่สามารถจัดประชุมร่วมกันดังกล่าวแล้ว ดังนั้น การปฏิบัติงานจึงทำให้เกิดความผิดพลาด

ในอดีตเป็นสมเหตุที่ทำให้โครงการต่าง ๆ ล้มเหลวในที่สุด

บ้านฝาง

ความสามารถในการจัดประเมินผลโครงการร่วมกัน ทำให้ชาวบ้านได้สรุปข้อผิดพลาดในการพัฒนาในอดีต จึงนำเอามาเป็นบทเรียนและแนวทางแก้ไขปัญหาได้ต่อไป ทำให้การปฏิบัติงานได้ผลมากยิ่งขึ้น

จากที่กล่าวมาบ้านฝางมีส่วนร่วมในขั้นตอนพัฒนาต่าง ๆ ได้มากกว่าบ้านหนองกุง จึงทำให้การพัฒนาที่ยึดหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนในบ้านฝางประสบผลสำเร็จได้มากกว่าบ้านหนองกุง การพึ่งตนเองในด้านการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนจึงเกิดที่บ้านฝาง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับองค์การเอกชน

1. ก่อนที่จะส่งเสริมโครงการต่าง ๆ ที่ให้ผลประโยชน์ทางค้ำประกัน เจ้าหน้าที่ต้องเตรียมชุมชนให้พร้อมเสียก่อน เช่น ส่งเสริมการพัฒนาทางค้ำประกัน ความต้องการหรือความพร้อมของคนที่จะเข้าร่วมโครงการ ถ้าหากคนยังไม่เห็นแก่ตัว ไม่เข้าใจหลักการพัฒนาไม่มีความพร้อม โครงการต่าง ๆ ก็จะล้มเหลว

2. การส่งเสริมงานพัฒนา โดยมุ่งบทบาทไปที่หัวหน้าเพื่อแบ่งเบาภาระ สื่อสารความคิดจากองค์การพัฒนาไปยังชาวบ้าน ควรจะเตรียมการในเรื่องการประสานงานที่ดี ความเข้าใจต่อกันระหว่างผู้นำที่องค์การ าคคหมายกับผู้นำท้องถิ่นเป็นทางที่มีอยู่เดิม (หากผู้นำขององค์การ เป็นคนละคนกับผู้นำทางที่มีอยู่แล้ว) เพื่อขจัดปัญหาอุปสรรคและความขัดแย้งรุนแรงอันอาจจะเกิดขึ้นในระหว่างการปฏิบัติงาน

3. ผู้ผลักดันให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมสร้างกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ควรมีการเตรียมการเรื่องตลาดไว้รองรับผลผลิตของชาวบ้าน ที่ผลิตได้จากกลุ่มกิจกรรมนั้น ๆ ให้เป็นการแน่นอนลงไปว่า เมื่อชาวบ้านร่วมมือกันทำกิจกรรมนั้น ผลผลิตที่ได้สามารถสร้าง

รายได้เพื่อการอยู่อาศัยของตนได้ อย่างมีหลักประกันจริง ๆ มิฉะนั้นกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ จะได้รับความเชื่อถือและร่วมมือน้อยลง หากไม่สนองตอบประเด็นปัญหานี้ได้ทันที

4. กิจกรรมอาชีพหรือโครงการพัฒนาต่าง ๆ ควร มีระยะการปฏิบัติงานตั้งแต่เริ่มแรก กระทั่งเห็นผลสุดท้ายที่ไม่ยาวนานนัก เพื่อให้ชาวบ้านมีผลได้ตอบแทนได้ทันต่อการดำรงชีพในขณะปัจจุบัน หากงานใดมีช่วงเวลาสั้นกว่าจะรู้ถึงผลอันจะได้รับ โครงการพัฒนาต่าง ๆ ควรเตรียมช่วยเหลือด้านการอยู่กินเฉพาะหน้าของชาวบ้านไว้ด้วย

5. เจ้าหน้าที่องค์กรฯ ควรจะมีส่วนร่วม ผูกพันกับชาวบ้านในชุมชนนั้น ๆ เป็นระยะเวลาที่นานพอสมควร อย่างน้อย ๆ คืออยู่ร่วมตลอดทั้งช่วงงานของโครงการนั้น ๆ เพราะจะทำให้สนิทสนมเข้าร่วมกับชาวบ้านได้ดีกว่า ขณะเดียวกันหากมีการเปลี่ยนผู้นำการพัฒนาบ่อยครั้ง อาจมีผลต่อความไว้วางใจที่จะได้รับจากชาวบ้าน และชาวบ้านอาจเกิดความสับสนขึ้น หากมีเจ้าหน้าที่ที่แตกต่างไปจากคนก่อนเคยกระทำไว้

ข้อเสนอแนะต่อนักวิชาการ

จากการศึกษาของผู้วิจัยพบว่า เจ้าหน้าที่ขององค์กรเอกชนมีความสำคัญต่อการพัฒนาอย่างมาก ผู้วิจัยจึงใคร่ขอเสนอให้มีการศึกษาในเนื้อหาที่เกี่ยวกับเรื่อง "บทบาทของนักพัฒนาการองค์กรเอกชน ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท" เพราะจากการศึกษาผู้วิจัยได้พบว่าการที่เจ้าหน้าที่มีบทบาทในการส่งเสริมการพัฒนาที่แตกต่างกัน ก็มีผลทำให้ผลของการพัฒนาแตกต่างกัน ผู้วิจัยจึงอยากให้มีการศึกษาในหัวข้อดังกล่าว เพื่อผลการศึกษาจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนามากขึ้น